



Policy Brief¹

Inclusive Business Model: ธุรกิจแบบมีส่วนร่วมเพื่อแก้ปัญหาเกษตรกรรายย่อย

1. ประเด็นสำคัญ

- ตัวแบบธุรกิจ IBM ชี้ให้เห็นแนวทางบูรณาการยุทธศาสตร์เกษตรและสหกรณ์ทั้ง 4 ยุทธศาสตร์สู่การบรรลุวิสัยทัศน์ “เกษตรกรรมมั่นคง ภาคการเกษตร มั่งคั่ง ทรัพยากรการเกษตรยั่งยืน” ทั้งสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกรและสถาบันเกษตรกร, เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและยกระดับมาตรฐานสินค้า, เพิ่มความสามารถในการแข่งขันภาคการเกษตรด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรม, บริหารจัดการทรัพยากรการเกษตรและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืนและพัฒนาระบบบริหารจัดการภาครัฐ

- Inclusive Business Model เป็นตัวแบบธุรกิจที่สนับสนุนให้เกษตรกรรายย่อยเข้าไปมีส่วนร่วมกับภาคีในระบบธุรกิจภายใต้โซ่คุณค่าผลิตภัณฑ์เกษตรเพื่อการบรรลุเป้าหมายร่วมในการลดข้อจำกัดของเกษตรกร สร้างความมั่นคงทางอาหารและเพิ่มขีดความสามารถในการทำธุรกิจเกษตรไทย

- ข้อค้นพบจากการวิจัยชี้ให้เห็น Platform การพัฒนา Inclusive Business Model ที่ออกแบบให้มีเกษตรกรรายย่อยเข้าไปอยู่ในโซ่คุณค่าผลิตภัณฑ์ (Commodity Value chain) และใช้สถาบันเกษตรกรวางแผนธุรกิจร่วมกับภาคี ผู้ประกอบการ โรงงานแปรรูป เพื่อนำผลิตภัณฑ์สู่ผู้บริโภคในตลาดเป้าหมาย โดยกระบวนการธุรกิจครอบคลุมตั้งแต่การจัดการปัจจัยการผลิต การส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีและการเรียนรู้เพื่อเพิ่มผลผลิตการผลิตและทักษะด้านการประกอบการในการมีส่วนร่วมในธุรกิจกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระบบธุรกิจ IBM ทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่ม ลดข้อจำกัด และสร้างโอกาสการตลาดไปพร้อมกัน

- ข้อเสนอแนะในการพัฒนา Inclusive Business Model เป็นการพัฒนามองเชิงระบบในการจัดการความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันตั้งแต่ผู้ผลิต ผู้ประกอบการระดับต่าง ๆ ไปจนถึงจนถึงผู้บริโภค ซึ่งต้องเป็นไปภายใต้ปัจจัยเงื่อนไข คือเกษตรกรมีความรับผิดชอบ สถาบันเกษตรกรที่เป็นธรรมาภิบาล และภาคีผู้ประกอบการที่ เข้ามามีส่วนร่วม มีปณิธานและเป้าหมายร่วมที่ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน (Mutual benefit)

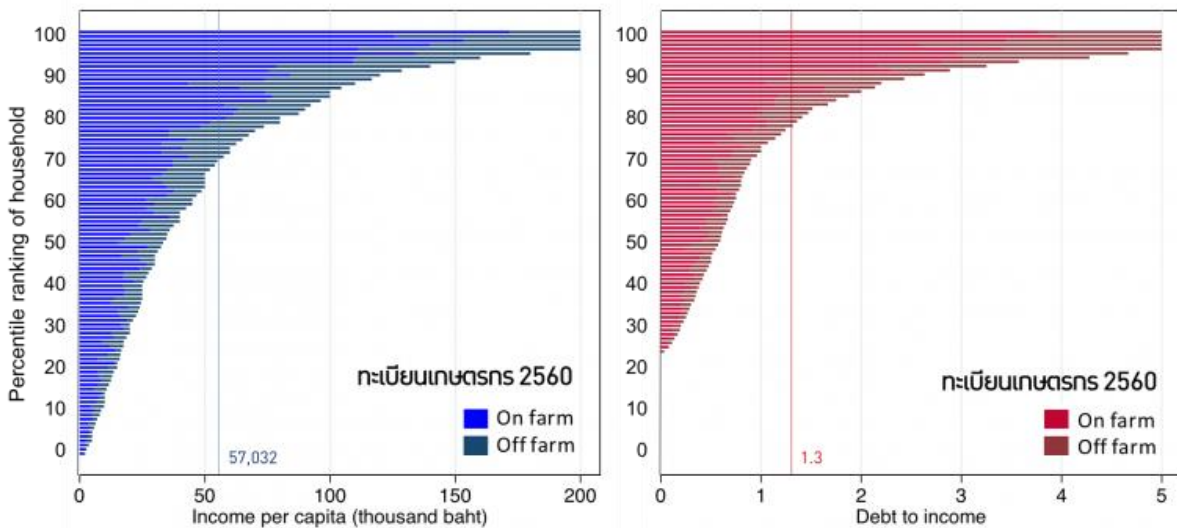
- ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย: ตัวแบบธุรกิจ IBM เป็นนวัตกรรมกระบวนการที่ช่วยลดจำกัด/อุปสรรคสำหรับเกษตรกรที่มีสาเหตุจากปัญหาเชิงโครงสร้าง เพื่อก้าวข้ามไปสู่การเพิ่มขีดความสามารถเชิงธุรกิจของสถาบันเกษตรกรและการเป็นตัวจักรการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากได้อย่างเป็นรูปธรรม

¹ รศ.จุฑาทิพย์ ภัทราวาท ผู้อำนวยการสถาบันวิชาการด้านสหกรณ์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. ความน่า

ภาคเกษตรเป็นฐานรากที่สำคัญของเศรษฐกิจไทย ประชากรในภาคเกษตรมีประมาณ 25 ล้านคนหรือเกือบร้อยละ 40 ของประชากรทั้งประเทศครอบคลุมจำนวนครัวเรือนถึง 6.4 ล้านครัวเรือน ในมิติมหภาค ภาคเกษตรสร้างรายได้ต่อระบบเศรษฐกิจร้อยละ 9 ของ GDP มีพืชสำคัญที่มีสัดส่วนใน GDP ภาคการเกษตรถึงร้อยละ 80 คือ ข้าว และยางพาราจึงเป็นประเทศที่อยู่ในอันดับต้นๆ ของโลกในการส่งออกข้าวและยางพารา ภาคเกษตรยังเป็นหลักประกันความมั่นคงทางอาหารให้กับคนทั้งในประเทศและทั้งโลก เป็นแหล่งรองรับแรงงานที่ใหญ่ที่สุด มีการจ้างแรงงานสูงถึงร้อยละ 30.9 ของกำลังแรงงานทั้งประเทศ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2561)

ในมิติจุลภาค เกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศเป็นเกษตรกรรายย่อยซึ่งถือครองที่ดินจำนวนไม่มาก และขนาดของที่ดินทำกินมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยหากพิจารณาจาก cumulative distribution ของที่ดินทำกินรายครัวเรือนในปี 2560 (วิชญ์ อรรถวานิช. 2560) พบว่าร้อยละ 50 ของครัวเรือนเกษตรมีที่ดินทำกินไม่ถึง 10 ไร่ และเกือบร้อยละ 80 มีที่ดินทำกินไม่ถึง 20 ไร่ โดยพบว่าขนาดที่ดินทำกินมีแนวโน้มลดลงในทุกกลุ่มเกษตรกรอย่างต่อเนื่องระหว่าง 2556 และ 2546 (Attavanich, Chantararat and Sa-ngimnet. 2018)



รูปที่ 1 แนวโน้มการถือครองที่ดินของเกษตรกร

ที่มา: วิชญ์ อรรถวานิช. 2560

บริบทของภาคการเกษตรของไทยในฐานะเป็นตัวขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ เป็นรากฐานของการสร้างความมั่นคงทางอาหารของประเทศและของโลก ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศอยู่ในภาคการผลิตทางการเกษตร เมื่อพิจารณาอัตราการเจริญเติบโตของภาคเกษตร ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 ภาคการเกษตรขยายตัวเพียงร้อยละ 0.10 ต่อปี เนื่องจากได้รับผลกระทบจากความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศและภัยธรรมชาติที่ค่อนข้างรุนแรง อย่างไรก็ตามภาคเกษตรยังคงมีบทบาทสำคัญกับการพัฒนาประเทศในหลายมิติ เนื่องจากการส่งออกสินค้าเกษตรและผลิตภัณฑ์สามารถสร้างรายได้ที่เป็นเงินตราต่างประเทศเป็นมูลค่าสูงในแต่ละปี และเมื่อพิจารณาสัดส่วนมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมภาคเกษตรต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (ณ ราคาประจำปี) พบว่า มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยในแผนพัฒนาฯ

ฉบับที่ 11 มีสัดส่วนเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 11.05 ทั้งนี้การพัฒนาภาคเกษตรในอนาคตต้องเผชิญกับบริบทการเปลี่ยนแปลงจากความเปราะบางหรือความผันผวนของเศรษฐกิจโลกที่จะส่งผลกระทบต่อภาคการเกษตรของประเทศ รวมถึงกฎกติกาการค้าใหม่ของโลกการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก ปัญหาภายในประเทศบางประการที่เป็นข้อจำกัดสำคัญต่อการพัฒนาการเกษตรของประเทศ แนวโน้มการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การเมือง และการพัฒนาในระดับภูมิภาคต่างๆ จำเป็นต้องมีการเตรียมการเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพจึงเป็นความต่อเนื่องกับแผนพัฒนาการเกษตร ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 โดยเน้น “เกษตรกร” เป็นศูนย์กลางการพัฒนาอย่างสมดุล มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มเกษตรกร เพื่อผลักดันให้สามารถดำเนินการในรูปแบบของธุรกิจเกษตร โดยนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาขยายผลและประยุกต์ใช้ต่อเนื่องจากแผนที่ผ่านมา เพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ อันจะเป็นส่วนหนึ่งผลักดันให้ประเทศไทยสามารถบรรลุวิสัยทัศน์ “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” โดยมีประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาเพื่อนำไปสู่การพัฒนา ดังนี้

1) เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นรายย่อย

เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นรายย่อยมีพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ยไม่เกิน 15 ไร่ การทำการเกษตรเป็นลักษณะต่างคนต่างทำ ขาดความคุ้มค่าในการลงทุน ทั้งค่าใช้จ่ายเครื่องจักรกลการเกษตร ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ ปัจจัยการผลิต อีกทั้งเกษตรกรบางส่วนไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองจึงขาดแรงจูงใจในการปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิต หรือเป็นแรงงานรับจ้างทำการเกษตร

2) แรงงานภาคการเกษตรมีแนวโน้มลดลงและปัญหาสูงวัยของแรงงานเกษตร

สัดส่วนของแรงงานเกษตรสูงอายุที่มีอายุ 40-60 ปี เพิ่มขึ้นจาก 39% ในปี 2546 เป็น 49% ในปี 2556 ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการปรับตัวและเพิ่มผลิตภาพด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรมก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ

3) การปรับตัวของเกษตรกรสู่เกษตรกรมืออาชีพ (Smart Farmer)

เกษตรกรจำนวนมาก ยังมีข้อจำกัดในเรื่องความรู้ด้านการผลิตการใช้ปัจจัยการผลิตที่เหมาะสม โดยเฉพาะปุ๋ยเคมี สารเคมีการเกษตร เชื่อมโยงไปจนถึงการแปรรูปและการตลาด ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง ยังก่อให้เกิดการตกค้างของสารพิษในผลผลิตการเกษตร ส่งผลกระทบต่อสุขอนามัยทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคและความหลากหลายทางชีวภาพ การพัฒนาการเกษตรให้เติบโตได้อย่างยั่งยืน ต้องอาศัย “เกษตรกร” เป็นศูนย์กลางการพัฒนา เพื่อการปรับตัวเป็น Smart Farmer ที่มีความพร้อมทั้งในแง่องค์ความรู้ด้านการผลิต การตลาด มีการนำเทคโนโลยี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีปฏิบัติที่ดีมาใช้ผสมผสานกับองค์ความรู้สมัยใหม่ที่เหมาะสมในการพัฒนาการเกษตร โดยคำนึงถึงคุณภาพมาตรฐานและปริมาณความต้องการของตลาดและความปลอดภัย ต่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม

4) การรวมกลุ่มของเกษตรกรส่วนใหญ่ ยังไม่เข้มแข็ง

การรวมกลุ่มของเกษตรกรส่วนใหญ่ ยังไม่เข้มแข็งไม่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกร ไม่ให้ถูกเอารัด เอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง การสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกร โดยการรวมกลุ่มเกษตรกร และพัฒนาเครือข่ายเกษตรกร องค์กรเกษตรกร และสถาบันเกษตรกรจะช่วยเพิ่มศักยภาพให้กับเกษตรกรด้วยการรวบรวมผลผลิต จัดหาปัจจัยการผลิต พัฒนาคุณภาพผลผลิต เปิดช่องทางการจำหน่าย ผลผลิตของเกษตรกร รวมถึงการพัฒนาให้สหกรณ์เป็นกลไกหลักทางธุรกิจการเกษตรของเกษตรกร

5) สินค้าเกษตรเป็นสินค้าที่เน่าเสียง่าย มีความอ่อนไหวต่อราคาในตลาดโลก มีความผันผวนสูง จึงควรเน้นในเรื่องการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบด้วยการวางแผนความต้องการและการผลิตสินค้าเกษตรในภาพรวม การจัดทำข้อมูลการผลิตและการตลาด โดยเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างภาครัฐและเอกชน เพื่อบริหารจัดการสินค้าเกษตรได้ทั้งระบบ ส่งเสริมการแปรรูป สินค้าเกษตรเพื่อเพิ่มมูลค่า และอำนวยความสะดวกทางการค้าให้กับผู้ประกอบการธุรกิจเกษตรและสถาบันเกษตรกร

6) การพัฒนามาตรฐานสินค้าเกษตร มาตรฐานสินค้าเกษตร เป็นเรื่องที่น่ามาประเทศให้ความสำคัญ ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกองค์การการค้าโลก (World Trade Organization: WTO) และอยู่ภายใต้ความตกลงด้านสุขอนามัยและสุขอนามัยพืช (Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures: SPS) ปัจจุบันประเทศไทยได้มีการพัฒนาด้านมาตรฐานสินค้าเกษตร ไปมากเมื่อเทียบกับประเทศเพื่อนบ้าน แต่ยังคงมีปัญหาในเรื่องของการพัฒนาให้ทั่วถึงทั้งด้านองค์ความรู้ การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับมาตรฐานสินค้าเกษตรให้แก่เกษตรกรและองค์กรเกษตรกร การพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์เพื่อยืดอายุของสินค้าเกษตร จะช่วยเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าเกษตร อย่างไรก็ดี การพัฒนามาตรฐานสินค้าเกษตรต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชนที่จะช่วยบริหารจัดการเชื่อมโยง ข้อมูลที่เป็นสากลรวมทั้งผลักดันให้ตระหนักถึงความสำคัญของระบบการผลิตที่ดีตลอดโซ่อุปทาน ได้แก่ GAP, GMP, HACCP และการตรวจสอบย้อนกลับ เพื่อเป็นการประกันดีคุณภาพ มาตรฐาน และความปลอดภัย รักษาสิ่งแวดล้อม และสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีไปพร้อมกัน

7) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานการเกษตร เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อนำเทคโนโลยีสารสนเทศ และนวัตกรรมมาประยุกต์ใช้เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการบริหารจัดการโลจิสติกส์สินค้าเกษตร ในการเพิ่มประสิทธิภาพ ลดต้นทุนการผลิตและโอกาสทางการตลาด โดยอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาเชื่อมโยงการพัฒนาฐานข้อมูลด้านการผลิต และตลาดสินค้าเกษตร

8) ประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหาร และความต้องการพลังงานทดแทนของโลก ได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นตั้งแต่แผนพัฒนาการเกษตร ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 55-59) โดยเน้นการผลิตอาหารอย่างเพียงพอ (Food Availability) การใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม (Food Utilization) การเข้าถึงอาหาร (Food Accessibility) และความมีเสถียรภาพ ทางด้านอาหาร (Food Stability) โดยให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงทางอาหาร เป็นลำดับแรก

9) การเกษตรที่ป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ประชาคมโลกต่างเห็นชอบกับแนวคิดใหม่ในเรื่องการเติบโตสีเขียว (Green Growth) และการพัฒนาแบบคาร์บอนต่ำ (Low Carbon Development) ซึ่งมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การรักษาอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ เพื่อสร้างความมั่นคงต่อการดำรงชีวิตของประชาชน ใน

ขณะเดียวกันการเติบโตดังกล่าวจะต้องเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการเตรียมพร้อมเพื่อการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศซึ่งมีแนวโน้มจะรุนแรงมากขึ้นในอนาคตเช่นกัน ดังนั้น การวางมาตรการและแนวทางเพื่อเตรียมความพร้อมรับมือและสนับสนุนการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม จึงมีความสำคัญอย่างมากในการพัฒนาภาคการเกษตรของไทย

10) การวิจัยและพัฒนาด้านการเกษตรไม่ก้ำก๋อเท่าที่ควร

การกำหนดโจทย์วิจัยขาดการมีส่วนร่วมของเกษตรกร และชุมชนในท้องถิ่น ทำให้ไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ งานวิจัยเชิงนวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์เพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรมีน้อย และเป็นข้อจำกัดของภาคราชการที่ไม่สามารถนำผลงานวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างกว้างขวาง โครงการวิจัยที่ทำไม่มีความต่อเนื่อง เนื่องจากงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ งานวิจัยด้านการเกษตรกระจายอยู่ในทุกสาขาทั้งด้านวิทยาศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และไม่มีการรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ ปัญหาเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

11) กฎระเบียบและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเกษตรที่ใช้ในประเทศบางส่วนไม่ทันสมัย และบางประเด็นยังไม่มีกฎระเบียบและกฎหมายรองรับเพื่อการรับมือกับปัญหาโลกร้อน และผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์จึงเป็นภารกิจสำคัญของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในการกำกับ ดูแล ตรวจสอบ และประมวลผลกระทบเชิงนโยบายเพื่อเสนอกฎหมายใหม่ หรือระเบียบปฏิบัติรองรับการทำงานในอนาคต ให้สามารถตอบสนองความต้องการของเกษตรกรได้อย่างถูกต้อง เหมาะสมและเป็นธรรม

12) ความร่วมมือและข้อตกลงระหว่างประเทศ การพัฒนาการเกษตรที่ผ่านมา มีการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ กรอบความร่วมมือข้อตกลงระหว่างประเทศและพันธมิตรต่างๆ ด้านการเกษตรทั้งในระดับภูมิภาค พหุภาคี อนุภูมิภาค ทวิภาคี และกรอบความร่วมมือกับกลุ่มประเทศ อาทิสมาคม ประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of South East Asian Nations: ASEAN) ประเด็นสำคัญที่ควรพัฒนา คือ การศึกษา กฎระเบียบและกฎหมายของประเทศคู่ค้าที่จะมีผลกระทบต่อการค้าสินค้าเกษตร มาตรการนำเข้า-ส่งออก สินค้า เพื่อการปรับตัวและเตรียมมาตรการรองรับอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการมีมาตรการเชิงรุก เพื่อให้การบริหารจัดการสินค้าเกษตรเพื่อรองรับการค้าชายแดนและเขตเศรษฐกิจ พิเศษ การค้าชายแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน

3. ยุทธศาสตร์การพัฒนาการเกษตรภายใต้แผนพัฒนาฉบับที่ 12

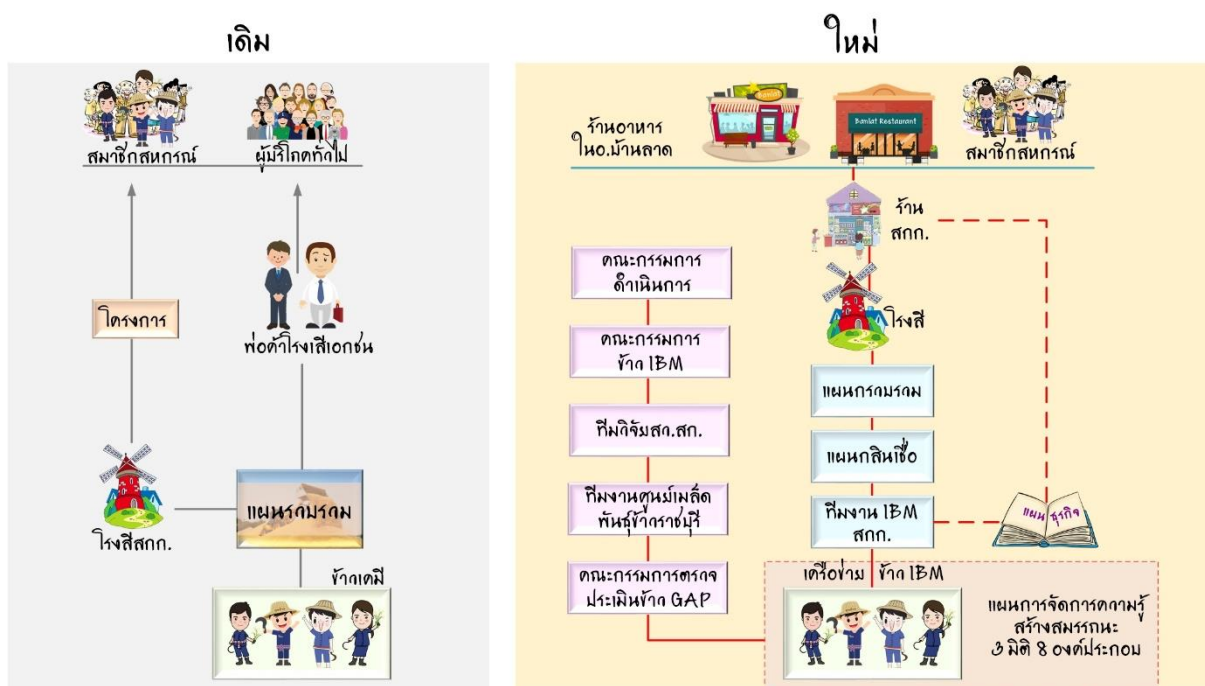
ยุทธศาสตร์เกษตรและสหกรณ์ ระยะ 20 ปี (พ.ศ.2560-2579) มุ่งในการแก้ไขจุดอ่อนและเสริมจุดแข็งให้เอื้อต่อการพัฒนาภาคการเกษตรในระยะยาว เพื่อบรรลุวิสัยทัศน์ “เกษตรกรรมมั่นคง ภาคการเกษตร มั่งคั่ง ทรัพยากรการเกษตรยั่งยืน” โดยมีแนวทางไปสู่เป้าหมาย คือ ยุทธศาสตร์ที่ 1 สร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกรและสถาบันเกษตรกร ยุทธศาสตร์ที่ 2 เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและยกระดับมาตรฐานสินค้า ยุทธศาสตร์ที่ 3 เพิ่มความสามารถในการแข่งขันภาคการเกษตรด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรม ยุทธศาสตร์ที่ 4 บริหารจัดการทรัพยากรการเกษตรและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน และยุทธศาสตร์ที่ 5 พัฒนา ระบบบริหารจัดการภาครัฐ (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2559)

4. ข้อค้นพบจากการวิจัย

ประสบการณ์วิจัยของสถาบันวิชาการด้านสหกรณ์ภายใต้ชุดโครงการการพัฒนาการสหกรณ์และการค้าที่เป็นธรรมภายใต้การสนับสนุนของสกว. ซึ่งมุ่งไปที่การยกระดับขีดความสามารถของสถาบันเกษตรกรให้มีขีดความสามารถในธุรกิจเพื่อแก้ปัญหา/ข้อจำกัดและเป็นตัวจักรในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยได้นำกรอบแนวคิดการพัฒนาโซ่คุณค่า (Value chain Development) มาใช้ในการปรับกระบวนการดำเนินธุรกิจภายใต้ความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างสถาบันเกษตรกร กับภาคีพันธมิตรธุรกิจสู่เป้าหมายร่วม (Mutual Benefit) เพื่อลดข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งทุน ปัจจัยการผลิตและตลาดแก่ผลผลิตของเกษตรกรรายย่อย ที่ในฐานะผู้ผลิต ผลลัพธ์ได้พัฒนาเป็น ตัวแบบธุรกิจแบบมีส่วนร่วม (Inclusive Business Model: IBM) ที่สามารถแก้ปัญหา/ข้อจำกัดทั้งระดับเกษตรกร และสถาบันเกษตรกร โดยการบูรณาการระหว่างหน่วยงานภาครัฐให้การสนับสนุนระบบธุรกิจเกษตรของเกษตรกรรายย่อย

กรณีศึกษา:สหกรณ์การเกษตร บ้านลาด จำกัด จังหวัดเพชรบุรี

ธุรกิจข้าว IBM สกก.บ้านลาด จำกัด ได้นำเอากรอบแนวคิดการพัฒนาโซ่คุณค่าข้าว GAP มาใช้ภายใต้ต้นนโยบายของคณะกรรมการดำเนินการชุดที่ 40 ภายใต้การสนับสนุนของสกว. ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งการเรียนรู้และพัฒนาของเกษตรกรและทีมงานฝ่ายจัดการเพื่อปรับเปลี่ยนการผลิตจากข้าวเคมีเป็นข้าวGAP โดยใช้กลไกการรับรองแบบมีส่วนร่วม (PGS) การเปลี่ยนแปลงกระบวนการดำเนินธุรกิจข้าวจากเดิมเป็นระบบธุรกิจข้าวแบบมีส่วนร่วม หรือระบบธุรกิจข้าว IBM ที่มีการวางแผนธุรกิจและจัดการความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตั้งแต่ เกษตรกร เครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวGAP แผนกสินเชื่อสกก. แผนกซื้อ(จำหน่ายปัจจัยการผลิต) แผนกรวบรวมและโรงสีสกก. แผนกตลาด ภาคีผู้/ซื้อบริโภคที่เน้นร้านอาหารในท้องถิ่นและสมาชิกสหกรณ์เป็นตลาดเป้าหมาย (รูปที่ 2)



รูปที่ 2 เปรียบเทียบระบบธุรกิจข้าวสหกรณ์การเกษตรบ้านลาด จำกัด เดิม-ธุรกิจข้าว IBM

รูปแบบการดำเนินธุรกิจข้าว IBM สกก.บ้านลาดดังกล่าวชี้ให้เห็นบทบาทของสถาบันเกษตรกร ในการพาเกษตรกรรายย่อยก้าวข้ามข้อจำกัด/อุปสรรคและยกระดับการดำเนินธุรกิจโดยนำนวัตกรรม กระบวนการมาใช้ในการพัฒนาเกษตรกร ปรับแนวทางการดำเนินธุรกิจ โดยเน้นไปที่การสร้างเศรษฐกิจ หมุนเวียนชุมชน อีกทั้งรณรงค์ให้เกษตรกรหันมาทำการเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โดยแผนในอนาคตจะ ใช้เครือข่ายเกษตรกร GAP กลุ่มนำร่องช่วยรณรงค์และสนับสนุนให้สมาชิกเกษตรกรที่เหลืออีกกว่า 6,000 ครัวเรือนหันมาผลิตข้าว GAP และต่อยอดไปผลิตข้าวอินทรีย์เมื่อมีความพร้อม ในขณะเดียวกันคณะกรรมการ ดำเนินการและทีมงานสกก.บ้านลาด จำกัด มีนโยบายและแผนงานในการดำเนินงานศูนย์เรียนรู้โดยคาดหวัง จะนำความรู้ ทักษะ ประสบการณ์เผยแพร่แนวคิดและเป็นแหล่งเรียนรู้การพัฒนาธุรกิจแบบมีส่วนร่วมใน ชุมชนต่อไป

5. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ควรถอดบทเรียน เพื่อนำชุดความรู้ กลไกการจัดการเรียนรู้ และตัวแบบธุรกิจข้าว IBM พัฒนาให้ อยู่ในรูปของ Platform การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ในมิติของการพัฒนาที่คำนึงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม โดยมีเกษตรกรเป็นศูนย์กลางภายใต้การบูรณาการการทำงานของหน่วยงานรัฐ

2) การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่เน้นเกษตรกรเป็นศูนย์กลางและมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนนั้น ต้องเน้นที่ประโยชน์ที่เกษตรกรจะได้รับและอย่างยั่งยืน โดยเริ่มต้นจากการวางโครงสร้างพื้นฐานสำหรับการ สนับสนุนการเรียนรู้ ที่มีบรรยากาศ กลไกและองค์ประกอบเกื้อหนุนการเรียนรู้และข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง อาจเรียกว่าการพัฒนาระบบนิเวศการเรียนรู้ ชุมชน โครงสร้างพื้นฐานดังกล่าวจะเป็นฐานรากที่ยืดหยุ่นให้เกิด การพัฒนาที่เชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคล ครัวเรือน สถาบันเกษตรกร/องค์กรในชุมชนและภายนอก ซึ่งจะ ช่วยให้เกิดการสร้างสรรคและพัฒนาที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอย่างแท้จริง

3) รณรงค์ให้ชุมชน/ท้องถิ่นกำหนด Agenda การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก โดยใช้ platform การ พัฒนาธุรกิจแบบมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ร่วมกับหน่วยงานภาคี โดยแนวทางการส่งเสริมควร ดำเนินการให้ความรู้ผู้นำชุมชน/สถาบันเกษตรกรควบคู่กับการจัดทำ Project Based เพื่อใช้เป็นตัวจัดการ พัฒนาโดยจัดให้มีหน่วยส่งเสริมเป็นพี่เลี้ยง พัฒนาระบบนิเวศการเรียนรู้(ส่วนกลาง)ควบคู่กับการสร้าง เครือข่ายหน่วยจัดการเรียนรู้สู่ชุมชน ประสานงานหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบเพื่อบูรณาการการทำงานร่วมกัน แบบมุ่งเป้าไปการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

เอกสารอ้างอิง

คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก. 2559. คู่มือการส่งเสริมการพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานราก. สถาบันพัฒนา

องค์กรชุมชน(องค์การมหาชน) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

คณะกรรมการปฏิรูปประเทศด้านเศรษฐกิจ. 2560. กรอบแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก. (Online).

http://www.nesdb.go.th/ewt_news.php?nid=7108&filename=indexสภาพัฒนากลไกการพัฒนา

ก. 14 พฤษภาคม 2561.

- จุฑาทิพย์ ภัทราวาท และคณะ. 2561. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์การพัฒนาธุรกิจแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษาธุรกิจข้าวสทกรณและวิสาหกิจชุมชน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (Online) www.trf.or.th, www.cai.ku.ac.th
- จุฑาทิพย์ ภัทราวาท และคณะ. 2560. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์การขับเคลื่อนการพัฒนาการสหกรณ์และการค้าที่เป็นธรรม ระยะที่ 8. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (Online) www.trf.or.th, www.cai.ku.ac.th
- เดชรัตน์ สุขกำเนิด. 2561. ประเด็นนำเสนอในที่ประชุมหารือกรอบการทำงาน TRP4 เมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม 2561 ณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นพวรรณ บุญธรรม สุรพล ดำรงกิตติกุล และชมชวน บุญระหงส์. 2558. สมาร์ท-วิลเลจ: ตัวแบบการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 3(3): 249-259 (2558). (Online) <http://j-com-dev-and-life-qu.a.oop.cmu.ac.th/uploads/article/183/111/1.pdf>.
- ประชารัฐ โมเดลกลับหัวเรือ เคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก. หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ. ฉบับวันที่ 17 มีนาคม 2560 สืบค้นเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2561 (Online). <http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/744621>.
- ประเวศ วะสี. 2560. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2561 (Online). <https://vijaitongtin.wordpress.com/2017/12/02/1029>.
- ภิรมย์ กมลรัตนกุล. 2558. แนวทางพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก. (Online). <http://www.senate.go.th/w3c/senate/pictures/comm/1547/รายงานสัมมนาเศรษฐกิจฐานราก.pdf>. 14 พฤษภาคม 2561.
- มรกต ตันติเจริญ. 2558. ประสบการณ์ในการใช้วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมที่ตอบโจทย์ของชุมชน. (Online) <http://www.senate.go.th/w3c/senate/pictures/comm/1547/รายงานสัมมนาเศรษฐกิจฐานราก.pdf>. 14 พฤษภาคม 2561.
- สมณฑา พรหมบุญ. 2558. ความสำคัญของเศรษฐกิจฐานราก. (Online) <http://www.senate.go.th/w3c/senate/pictures/comm/1547/รายงานสัมมนาเศรษฐกิจฐานราก.pdf>. 14 พฤษภาคม 2561.
- สุวิทย์ เมษินทรีย์. 2559. ไชรทัสประเทศไทย 4.0 สร้างเศรษฐกิจใหม่ก้าวทันกับดัดบรายได้ปานกลาง. (Online) <http://www.thairath.co.th/content/613903>.
- อารยะ ปรีชาเมตตา และคณะ. 2560. พลวัตการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจไทยในเชิงพื้นที่กับปัญหาความเหลื่อมล้ำ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- OECD. 2012. Delivering Local Development Review to Assess The Efficiency of The Regional Development Agencies Integrated Network of The Slovak Republic. (Online) http://www.oecd.org/cfe/lead/local_review_slovakia.pdf
- Zulfukar Aytackisman, Izzet Tasar. 2014. แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในต่างประเทศปัจจุบัน.